

Kamola, Anna

"Wiek Oświecenia, t. 1-3", Warszawa 1978 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 71/2, 386-388

1980

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

syjskiego budownictwa handlowego (miał charakter obronny), ale zapowiadał już nowe formy architektury doby Piotra Wielkiego. Artykuł S. W. Kopyłowa poświęcony temu zabytkowi omawia historię jego budowy i wiele spraw związanych z organizacją warsztatu budowlanego, siłą roboczą, zaopatrzeniem w surowce.

Trzytomowa (na razie, spodziewamy się dalszych tomów) seria poświęcona historii miast syberyjskich prezentuje tematykę bardzo interesującą nie tylko ze względu na jej pewną egzotykę, ale także z powodu istotnych walorów poznawczych, naukowych. Dodatkową zaletą jest bogata informacja bibliograficzna. Dzięki zamieszczonym prawie w każdej rozprawie omówieniom wcześniejszej literatury i obszernym odsyłaczom bibliograficznym można się doskonale zorientować w rzeczywiście obfitym i różnorodnym dorobku historiografii rosyjskiej przedrewolucyjnej i radzieckiej w zakresie badań nad miastami i nad kolonizacją Syberii. Tym bardziej można żałować, że wszystkie te sprawy zostały przedstawione w formie mało efektownej. Mam na myśli nie tylko skromniutką szatę poligraficzną książek (mały format, kiepskie ilustracje, brak map), ale także niezbyt nowoczesne metody, jakimi posłużyli się autorzy. We wszystkich rozprawach dominuje opis i egzemplifikacja. Bardzo nieśmiało i tylko niektórzy autorzy wprowadzili najprostsze metody statystyczne, chociaż badane przez nich źródła (księgi celne) doskonale nadają się do analizy ilościowej. Kwestionariusz badań pozostał przeważnie tradycyjny. Autorzy nie uwzględnili ani też nie ustosunkowali się krytycznie do wielu nowych propozycji badawczych w dziedzinie historii miast. Miasta syberyjskie genetycznie i typologicznie były najbliższe miastom rosyjskim, tworząc razem z nimi swoistą grupę miast wschodnioeuropejskich i jak się okazuje także częściowo azjatyckich, różniącą się pod wieloma względami od miast Europy Środkowej i Zachodniej. Czy jednak aż tak bardzo, by metody badań tych ostatnich nie dały się zupełnie do nich zastosować? Z kolei miasta syberyjskie reprezentowały typ miast kolonialnych. Czy zatem nie byłoby owocne porównanie ich do miast kolonialnych w innych strefach geopolitycznych? Np. miasta amerykańskie zakładane przez hiszpańskich, portugalskich, holenderskich, francuskich i angielskich kolonizatorów powstawały podobnie jak miasta syberyjskie na wzór macierzystych metropolii w terenie bądź w ogóle dotąd niezurbanizowanym, bądź mającym zupełnie inne, nie europejskie tradycje miejskie. Podobnych pytań masuwa się wiele, co świadczy, że mimo ogromnej już literatury historycznej, etnograficznej, geograficznej, archeologicznej urbanizacja Syberii wciąż jest obszernym polem dla nowych badań.

Andrzej Wyrobisz

Wiek Oświecenia t. I—III, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1978, t. I s. 378, t. II s. 321, t. III s. 163.

„Grono historyków różnych dziedzin kultury polskiego Oświecenia skupionych na Uniwersytecie Warszawskim, wystąpiło w 1973 r. z inicjatywą powołania do życia wydawnictwa poświęconego tej epoce”. Taka oto nota poprzedza kartę tytułową pierwszego zeszytu „Wieku Oświecenia”. Trzy kolejne tomy, które ukazały się dotychczas, pozwalają na analizę i wstępną ocenę tego interesującego wydawnictwa. Pracami komitetu redakcyjnego, grupującego historyków nie tylko z Uniwersytetu Warszawskiego, kierują: Stanisław Lorentz (przewodniczący), Bogusław Leśnodorski i Zdzisław Libera (zastępcy przewodniczącego).

Publikacja pomyślana została jako rocznik; niestety, cykl wydawniczy zakłócił planowany rytm i zdezaktualizował niektóre materiały. Wszystkie trzy tomy ukazały się jednocześnie w 1978 r., podczas gdy opracowania tomu pierwszego opatrzone są datą 1973.

Z formalnego punktu widzenia przyjęto podział pisma na stałe działy: rozpraw, dyskusji i polemik, recenzji i sprawozdań oraz faktów i wydarzeń, rezygnując z podziału merytorycznego. Mimo tych pozornych zbieżności każdy z trzech tomów ma odmienny charakter. Jedynie tom pierwszy nie został podporządkowany naczelnej myśli, dwa następne opatrzone tytułami (II — „O rozumieniu klasycyzmu”, Spór o Stanisława Augusta”; III — „Wokół problemów literatury i filozofii”).

Na dwie cechy nowego wydawnictwa należy zwrócić uwagę przede wszystkim: jego interdyscyplinarność oraz wprowadzenie wymiany poglądów, nie tylko ożywiających pismo, ale też dających możliwości konfrontacji stanowisk badaczy skupionych w różnych ośrodkach.

Interdyscyplinarny charakter nosi szczególnie dział rozpraw. W tomie I znaleźć można artykuł B. Leśnodorskiego o Komisji Edukacji Narodowej przygotowany w rocznicę jej powstania, dwa artykuły biograficzne (St. Salmonowicza o historyku i politologu Jerzym Piotrze Schultzu i A. Żórawskiej-Witkowskiej o Macieju Kamińskim, twórcy polskiej opery narodowej), bardzo ciekawą rozprawę E. Rostworowskiego „Myśli polityczne Józefa Wybickiego”, nawiązujący do badań socjologiczno-literackich artykuł E. Rządrowskiej („Książka francuska w Oświeceniu stanisławowskim”) i wreszcie rozprawę Z. Libery dotyczącą się problematyki późnego Oświecenia, a zwłaszcza ciągle spornych cezur periodyzacyjnych. Rozprawy tomu drugiego podporządkowano dwóm problemom: rozważaniom o rozumieniu klasycyzmu (Wł. Tatarkiewicz) i sporom o Stanisława Augusta. W tomie III analogiczny dział zatytułowany „Wokół problemów literatury i filozofii”, podejmuje zagadnienia utopii literackiej w Polsce (S. Gracioti), edycji i autorstwa paszkwilu na Szczęsnego Potockiego (R. Kaleta), wreszcie mecenatu i zainteresowań literackich J. K. Chreptowicza (A. K. Guzek).

Drugim, głównym założeniem redakcyjnym „Wieku Oświecenia” było umożliwienie najszerszej konfrontacji poglądów. W rozbudowanym dziale „Dyskusji i polemik” tomu I zamieszczono rozważania nad oświeceniowym tomem „Konfrontacji Historycznych”. Na szczególną uwagę zasługuje artykuł I. Rychlikowej, polemizujący z zamieszczonymi w „Konfrontacjach” rozprawami o tematyce gospodarczej, a także odpowiedź J. Topolskiego. Dyskusja ta stanowi cenne uzupełnienie tomu i mimo że ukazała się w siedem lat po jego publikacji, nie straciła nic ze swej aktualności.

O takiej też, pełnej inicjatywy postawie komitetu redakcyjnego świadczy zorganizowanie (w maju 1975 r.), sympozjum poświęconego „Sporowi o Stanisława Augusta”. Materiały z tej sesji zamieszczono w tomie II. J. Michalski w szerszym zagajeniu analizował etapy kształtowania się wizji Stanisława Augusta od końca XVIII wieku po dzień dzisiejszy, podkreślając szczególne, emocjonalne, zaangażowanie historyków w ocenę ostatniego władcy. Dwa obszernie głosy w dyskusji potwierdziły to spostrzeżenie. Bezpośrednio dowiódł tego J. Łojek raz jeszcze prezentując tezę o „winie” króla; pośrednio A. Ryszkiewicz analizując portrety Stanisława Augusta, przypominając m.in. kłopoty związane z „Rejtanem” Matejki. Dyskusja na sympozjum, potwierdziła potrzebę rzetelnej oceny króla, pozbawionej emocji, a uwzględniającej tak pozytywne jak i negatywne jego cechy. Szkoda więc, że w tak ciekawej polemice zabrakło podsumowania.

W każdym z trzech tomów „Wieku Oświecenia” znajdzie czytelnik dział recenzji, głównie literatury obcojęzycznej, a także komunikaty o stanie badań nad problemami szczegółowymi (np. A. Rottermund, „Eksplozja badań nad neoklasycyzmem w sztukach plastycznych”).

Ostatni dział pisma „Fakty i wydarzenia”, omawia polskie i zagraniczne konferencje oraz komunikaty z prowadzonych badań. W trzecim tomie spotykamy też nowy dział „Materiały”.

Ten — z konieczności — pobieżny przegląd zawartości pisma upoważnia do kilku uwag ogólniejszych. Inicjatywę stworzenia tego periodyku uznać należy za cenną i pożyteczną nie tylko dla badaczy epoki Oświecenia, ale też dla historyków wszystkich specjalności. Lektura pisma zapoznaje nie tylko z nowymi osiągnięciami badawczymi, ale też daje spojrzenie na sprawy metodologiczne i interpretacyjne. Jest też zrozumiałe, że dopiero następne tomy pozwolą na pełniejszą analizę wydawnictwa, oczywiście pod warunkiem skrócenia cyklu wydawniczego. Należałoby w związku z tym nieco zmienić podziały wewnętrzne pisma. Czy słusznie umieszczono „Spór o Stanisława Augusta” w dziale rozpraw, a nie dyskusji i polemik?

Zbyt wcześnie jeszcze mówić o „polityce” wydawnictwa, ale wydaje się, że chciałoby ono poświęcić kolejne tomy wybranym zagadnieniom czy dziedzinom badawczym. Jest to propozycja ciekawa, choć niebezpieczna, grożąca stagnacją i utratą prezentowanego dotąd żywego, interdyscyplinarnego charakteru pisma. Podobną ewolucję przeżyło francuskie czasopismo „Dix-huitième siècle”, które z interdyscyplinarnego stało się właściwie periodykiem historyczno-literackim. Tak więc utrzymanie profilu tomu I byłoby chyba słuszniejsze i ciekawsze. Pozwoliłoby to na prezentację osiągnięć innych dziedzin, których jeszcze brakuje (np. historia społeczna), a także na odważniejsze wyjście poza problematykę polskiego Oświecenia, choćby tylko w zakresie porównawczym.

Nous pensons qu'il fut [le dix-huitième siècle] des plus grands, l'un des rares siècles ou l'idée de l'homme et sens de l'humain furent en croissance et non en regression — tak pisali o sobie członkowie komitetu redakcyjnego „Dix-huitième siècle”¹. Wydaje się, że to samo hasło przyświeca i polskim uczonym-badaczom Oświecenia. To też pozwala mieć nadzieję, że już wkrótce ukazą się następne, równie interesujące tomy „Wieku Oświecenia”.

Anna Kamola

A. Z. Manfred, *Tri portreta epoki Wielikoj Francuskoj Rewolucji*, Izdatelstwo „Mysl”, Moskwa 1978, s. 440.

Zmarły w grudniu 1976 r. wybitny historyk radziecki poświęcił wiele trudu badawczego Wielkiej Rewolucji Francuskiej i Pierwszemu Cesarstwu. Podsumowaniem tych badań była biografia Napoleona oraz synteza „Wielka francuska rewolucja XVIII wieku”. Książka, którą otrzymaliśmy obecnie, jest ostatnią, wydaną pośmiertnie, pracą Manfreda. Powstała ona na marginesie wieloletnich badań, rozlicznych lektur i długich rozmyślań nad problemami rewolucji francuskiej. Jest osobistym i prywatnym obrazem tej epoki, o tyle wiernym, że pisanym przez rzetelnego historyka. Ów charakter książki widoczny jest także w jej programie estetycznym. Już w tytule w sposób bezpośredni nawiązuje autor do twórczości I. Turgieniewa; podobne odwołania widać w pięknej literacko formie pracy i w specyficznym, „turgieniewowskim” spojrzeniu na bohaterów.

Dla autora naczelnym problemem jest „znalezienie skrótu wielkich procesów społecznych przez przedstawienie poszczególnych ich uczestników” (s. 19). Faktyczne zamierzenia idą w nieco innym kierunku; autora bardziej interesuje wpływ przeżyć osobistych na kształtowanie się poglądów politycznych. Trzy postacie do-

¹ P. Vernière, *Présentation* (t. I, s. 6), cyt. za: „Wiek Oświecenia” t. III, s. 154.